

MESLEK SEÇİMİNDE KARARSIZLIK

Doç. Dr. Yıldız KUZGUN*

Meslek seçimi, meslek gelişimi sürecinin en önemli aşamasıdır. Her gencin, belli bir dönemde, ilerde icra edeceği mesleğini belirlemesi beklenir. Super (1963) in "Araştırma dönemi" adını verdiği 14-24 yaş diliminin ilk yılları kişinin ilgilerini, yeteneklerini ve değerlerini tanıdığı ve benlik tasarımı geliştirdiği bir dönemdir. Bu dönemde gencin, meslek alanları arasında bir veya birkaçına yönelerek meslek tercihlerini billurlaştırması beklenir. Genellikle 14-18 yaşları kapsayan bu dönemde delikanlı meslekleri, düzey ve alanlarını dikkate alarak incelemekte, birçoklarını eleyerek seçenek sayısını azaltmaktadır. Bu dönemde genç genellikle bir veya birkaç meslek alanına yönelmekte ama henüz spesifik bir meslek adının belirlenmesi beklenmemektedir. Tercihler başlangıçta çok genel ve bulanık olabilir. Ancak genç, gerek kendisi ve gerekse çevresi hakkında bilgileri arttıkça, eğilimlerini daha doğru olarak değerlendirecek ve daha gerçekçi tercihler formüle edebilecektir.

Bundan sonra delikanlı, yöneldiği meslek alanı veya alanları için den tek bir mesleği seçme durumundadır. Bu aşamaya "Belirleme" dönemi denir ve, yaklaşık 18-21 yaşları kapsar. Ancak bu yaş dilimi yüksek öğrenim görmeyi planlayan gençler için geçerlidir. Bireylerin sosyo-ekonomik düzeyleri ve kişilik özellikleri belirleme yaşını etkileyen en önemli etmenlerdir.

Meslek gelişiminin fantezi, araştırma, billurlaşma ve belirleme gibi dönemlere ayrılan bir süreç olmasına rağmen bu sürecin Ginzberg (1952) in iddia ettiği gibi geri dönülemez (irreversible) olmadığı belirtilmektedir. Crites (1969, S: 157-159) Gesell ve arkadaşları tarafından yapılan uzunlamasına bir araştırmayı özetleyerek meslek gelişiminin devamlı gelişme gösteren bir süreç olmadığını, zaman zaman geri dönüşler olabildiğini ileri sürmektedir. Gerçekten, Gesell

*Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü Başkanı

ve arkadaşları biri 13 diğeri 16 yaşlarında olmak üzere iki belirleme dönemi saptamışlardır. Yani bireyler 13 yaşlarında iken meslek kararlarını belirtmişlerken yeniden bir belirsizlik ve kararsızlık dönemi yaşamakta ve 16 yaşından sonra meslek kararlarını kesinleştirmektedirler.

Bu dalgalanmalara rağmen bir gencin, hayatı boyunca yürüteceği mesleğini kesin olarak belirlemesi gereken bir dönem vardır. Eğer bir genç meslek tercihlerini kesinleştirme çağına geldiği halde bunu yapamıyorsa o zaman "Kararsızlık"tan söz edilebilir.

Bir kimse bir kaç alternatif üzerinde durabilir, ancak çok ihtiyatlı davranarak her türlü olasılığı dikkate aldıktan sonra, en son anda kararını belirtebilir. Böyle bir kimsenin kesin karar verme zorunluluğu olmadığı zamanlar bir meslek alanını tercih olarak belirtmemiş olması kararsızlık sayılmamalıdır. Ancak bir kimse kesin karar verme günü geldiği halde seçenekler arasında bocalıyorsa, ya da verdiği kararları sık sık değiştiriyor ve bir türlü kesinleştiremiyorsa o zaman bir kararsızlık durumu söz konusudur.

Meslek seçeneklerinden birinde karar vermeme durumu çeşitli nedenlerden ileri gelebilmektedir. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

1- Bireyin yetenek ve ilgileri ayrışmamış olabilir. Öğrenme gücü olarak tanımlanan yetenek, genellikle kişinin geçirdiği yaşantılarla gelişmekte, bunu da yöneldiği alan belirlemektedir. Kişi hangi alana ilişkin faaliyetlerde bulunuyorsa o alana özgü konuları daha çabuk öğrenebilir ve problemleri çözebilir hale gelmektedir. İlgi dediğimiz kavram da bir bakıma kişinin gizilgüçlerini kullanmaktan ve geliştirmekten duyduğu doyumunu ifade etmektedir (Super ve Crites 1962, S: 402). Genellikle hayatın ilk yıllarında yetenek ve ilgilerin yaygın olduğu, yaş ilerledikçe ayrıştığı kabul edilmektedir. Ancak, yetenek ve ilgilerin ayrışabilmesi için kişinin çeşitli yaşantılara açık olması ve bunlar arasında tercih yapma hakkına sahip olması gerekmektedir. Yaşantıların biteviye olması halinde ilgilerin belirmesi pek mümkün olamamaktadır. Okullarda seçimlik derslerin çok az ve ders dışı faaliyet imkanlarının çok kısıtlı olduğu durumlarda öğrenciler kendilerini çeşitli alanlarda sınama imkanı bulamamakta ve dolayısıyla gerçek yetenek ve ilgileri belirleyememektedir.

Üstün yetenekli insanlar ise hemen her alanda üstün bir potansiyele sahip olduklarından, her alanda üstün bir performans göstermektedirler (Crites, 1969, S. 72). Böyle kimseler muhtemelen birden fazla

alanda kendilerini gerçekleştirme olanağına sahip olduklarından bir tür yaklaşma-yaklaşma çatışması yaşamakta ve karar vermekte zorluk çekmektedirler.

Ancak, kararsızlığın, kişilik özelliklerinin ayrışmamış olmasından ileri geldiği görüşünü kanıtlamak üzere yapılan araştırmaların sonuçları pek kesin değildir. Ashby, Wall ve Osipow (1966), mesleki kararını kesinleştirmiş olanların, iğreti karar verenlerin ve kararsız olanları Strong Mesleki İlgı Envanteri (SVIB) profilleri arasında bir fark bulamamışlardır. Buna karşılık Holland ve arkadaşları (1975), Kendini Araştırma (Self directed search) aracında profillerin ayrışmamış oluşu ile kararsızlık arasında orta düzeyde bir ilişki bulmuşlardır.

2- Kronik kararsızlık bir kimsenin mevcut meslek alternatiflerinin hiç birini benlik tasarımına uygun bulmamasından ileri gelmiş olabilir.

Bilindiği gibi, Super (1963) meslek seçimini, benlik tasarımının meslek terimleri halinde ifadesi olarak tanımlamıştır. Oysa yapılan araştırmalar bir meslek tercihinin çok kere kişinin halihazır benlik tasarımından çok ideal benlik tasarımının (yani sahip olmayı çok istediği özellikler bütünü olan benlik tasarımının) ifadesi olduğunu göstermektedir (Pallone ve Hosinsky, 1966). Bu durumda, benlik ve ideal benlik kavramları arasındaki fark büyüdükçe tercih edilen meslek kavramı ile benlik kavramı arasındaki farkın artması, buna karşılık ideal benlik kavramı ile tercih edilen meslek kavramı arasındaki farkın azalması beklenir. Ancak, araştırma bulguları bu beklentiye desteklememektedir. Bulgular benlik ve ideal benlik kavramları arasındaki fark büyüdükçe ideal benlik kavramı ile tercih edilen meslek kavramı arasındaki farkın da büyüdüğünü göstermektedir (Kuzgun, 1983). Diyebiliriz ki, uyumsuzluk arttıkça tercih edilen mesleğe ilişkin kavramlar ne halihazır ne de sahip olunmak istenen benlik kavramına uymaktadır. Başka bir deyişle, uyumsuz, kendinden hoşnut olmayan bir kimse, kendine uygun bir meslek bulamamaktadır.

Robbins ve Patton (1985), meslek seçiminde kararsızlık olgusunu, Kohut'un psikoanalitik benlik kuramı açısından incelemişlerdir.

Kohut'a (1977) göre, benlik egodan farklı ve kişiliği düzenleyen bir yapı, narsizm de normal bir gelişim eğilimidir. Yani, herkes kendini sever ve sevmelidir. Ancak, ana-baba ve diğer önemli kişilerle yaşanan travmatik yaşantılar veya empati yoksunluğu yüzünden kişi çevre-

sinden, sağlıklı bir kişilik gelişimi için gerekli olan tepkileri alamamakta ve benlik kişiliği birleştirici, güçlü bir yapı olarak gelişmemektedir. Bu durumda kişi, içindeki zayıf ben'i yenmek için gerçek dışı büyüklük duygusu geliştirmekte ve kendine güven için dış kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Böyle kimseler başkaları ile empati kuramamakta, yalnızlık çekmekte, eleştiriye tahammül edememekte, gerçek dışı hayaller peşinde koşmakta, erişemeyeceği hedefler koyarak, sanki onlara erişmiş gibi hayalen doyum sağlamaya çalışmaktadır.

Robins ve Patton bir kimsenin kariyetini planlama ve meslek seçme davranışının, Kohut'un "İdeal sahibi olma" (Idealization) ve "Kendine önem verme" (Grandiosity) kavramları ile açıklanabileceğini düşünmüşlerdir. Yazarlara göre, normal düzeyde kendine önem vermenin delikanlılığın son döneminde ve yetişkinlikte görünümü, kendine güven ve kendinden hoşnut olmaktır. Patolojik durum ise aşırı bir kendine güven, aşırı derecede dikkat çekme hevesi olup erişilmeyecek hedefler peşinde koşma ve bu erişilmez hedeflere eriştiğini hayal ederek bir dış destekte güven aramaktır. Aşırı derecede güven aslında bir güvensizlikten kaynaklanmakta olup kişi ancak çok yüksek düzeylere eriştiği takdirde aradığı sevgi ve itibarı göreceğine inanmaktadır.

Bir ideal sahibi olma ise normal durumda belli bir amaç sisteminin rehberliği altında gözlenen faaliyetlerde kendini gösterir. Patolojik durum ise hedef yokluğu veya kendini bir hedefe adanmışlık olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece hedef yokluğu kendine güvensizlikle ilişkili görülmekte bu da psikolojik bir bozukluğun işareti sayılmaktadır.

Kariyer planlama ve meslek seçimi yetenek ve becerileri gerçekçi bir tutumla değerlendirmeye niyet etmeyi ve bunu sürdürmek için gerekli güce sahip olmayı içerir. Tabii kariyer planlamaya hazırlanmış hedeflerin ve değerlerin tutarlı olmasını gerektirir. Bir hedef sisteminin olmayışı ise kararsızlığa yol açar.

Bir kimse kendine verdiği önemi çok büyütüyor ve şişirilmiş benlik tasarımı koruyabilmek için dışarıdan destek bekliyorsa ve bir hedef saptama, bir proje yapıp yürütme gücünden yoksunsa meslek seçiminde kararsız davranacaktır. Yazarlar bu beklentilerin ne ölçüde doğru olduğunun sınamak için biri "Hedef kararsızlığı" (Goal instability) öbürü "Üstünlük" (Superiority) ölçeği adı verilen iki ölçek geliştirmişler ve bu ölçeklerden hedef kararsızlığı ölçeği ile kendine gü-

ven arasında -0.064 bir ilişki bulmuşlardır. Bu bulgu kararsızlığın sadece meslek seçimi ile değil, aynı zamanda kişinin kendisine karşı tutumu ile de ilgili sorunların varlığına işaret etmektedir. Üstünlük ölçeği kendine güvenle ilişkili bulunmamıştır. Ancak ölçek meslek planı yapma davranışı ile olumlu ilişki vermiştir. Ne var ki üstünlük özelliği, saptanan hedefi izleme yetersizliği ile ilişkili bulunmuştur. Yani, üstünlük ölçeğinde yüksek puan alanlar bazı meslek tercihleri belirtebilmekte iseler de hedeflerine erişmek için gerekli azim ve kararlılığı gösterememektedirler.

3- Kararsızlığın bir diğer nedeni kişinin kendi istekleri ile yakın çevresinin, özellikle ana ve babasının isteklerini uzlaştıramamasından kaynaklanan bir tür yaklaşma-uzaklaşma çatışmasından ileri gelebilir. Bilindiği gibi Rogers (1959) a göre kişinin doğuştan getirdiği bir öz yapısı vardır ve bu yapı gelişme ve kendini gerçekleştirme eğilimindedir. Öte yandan çevre, bireyi beklentileri doğrultusunda yetiştirmek ister. Ana-baba, istekleri doğrultusunda davrandıkça çocuğa sevgi ve saygı göstererek, aksi durumlarda sevgi ve saygıdan yoksun bırakarak çocukta beklentilerini gerçekleştirmeye çalışırlar. Eğer çocuğa kazandırılmaya çalışılan davranışlar onun öz yapısına ve gelişme eğilimlerine uygunsuzsa sağlıklı bir gelişme söz konusudur. O zaman yaşantılar ve çevrenin geri bildirimleri (feed-back) ile oluşan benlik kavramı arasında bir bağdaşım, bir tutarlık olacaktır. Ama, öz yapının gelişme eğilimleri ile çevrenin beklentileri arasında bir tutarlık olmazsa, bu durumda yaşantılar, yani iç istekler ile benlik kavramı arasında bir bağdaşmazlık olacaktır. Böylece, bir meslek seçme durumunda olan bir kimseye ana-babası yetenek ve/veya ilgilerine uygun düşmeyen bir mesleği önerir ve hatta o mesleğe girmeye zorlarsa ortaya çıkacak durum şudur: Kişi ana-babasının isteklerini gerçekleştirmek için onların istediği mesleğe yöneldiğinde, öz yapısına ters düşmüş olacak, bu durum belki de onu mutsuz edecek, başarısızlığa uğramasına yol açacaktır. Bu da doğal olarak kişide kaygı yaratacaktır. Kişi ana babasının isteklerini dikkate almaksızın kendi eğilimlerine uygun bir alana yöneldiği zaman ana-babasının sevgi ve desteğini kaybetme tehlikesi ile karşılaşacak ve yine kaygı duyacaktır. Bu kaygı hali yaklaşma-uzaklaşma çatışmasına ve dolayısıyla sürekli kararsızlığa yol açacaktır. Gerçekten araştırma bulguları kaygı ile kararsızlık arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Lyon (1959) ve Hall (1963) karar vermekte güçlük çekenlerin kaygı ölçeğinde, kararını verenlere göre daha yüksek puanlar aldıklarını belirtmektedir.

ler. Kimes ve Troth (1974) sürekli kaygı ile bir mesleğe karar verme ve kararda sebat etme davranışları arasında ters bir ilişki saptamışlardır.

Buraya kadar özetlenen görüşler ve araştırma bulguları meslek seçme davranışının sadece bilişsel bir süreç olmadığını göstermektedir. Bu durumda meslek seçme sorununa sadece rehberlik teknikleri ile yaklaşmanın, yani bireye test ve envanterler uygulayarak, bulgularını yorumlayarak, meslekler hakkında bilgi vererek yardım etmenin yeterli olmadığını söyleyebiliriz. Normal bir evrendeki yaklaşık oranının % 30 dolayında olduğu bildirilen (Crites 1969, s: 307) "Kararsızlar" grubu içinde daha düşük oranda da olsa bir grubu, ciddi kişilik sorunları olan kimseler oluşturmaktadır. Bunlara her şeyden önce, çatışmalarının farkında olmaları kendilerini daha gerçekçi bir gözle değerlendirip, oldukları gibi kabul edebilmeleri için psikolojik danışma hatta psikoterapi yardımı yapmak gerekmektedir. Bir danışmanın ender de olsa karşısına çıkabilecek bu gibi uyumsuz öğrencilerle meşgul olmasının gerekip gerekmediği tartışma konusudur. Rehberlik hizmetlerini birinci derecede bir eğitim hizmeti olarak gören yazarlar danışmanların öncelikle normal öğrencilerin karar verme sorunlarına yardımcı olması gerektiği görüşündedirler. Örneğin Kroll ve Dinklage (1970; s: 130) bir okul popülasyonu içinde kişilik bozukluğu gösteren öğrencilerin oranının yüzde ikiyi üçü geçmediğini, danışmanların vakitlerini bu kimselere harcamaları halinde büyük bir öğrenci kitlesinin rehberlik hizmetinden yararlanamayacağını ileri sürmektedir. Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin asıl amacının tedavi etmek ve düzeltmekten çok gelişimi kolaylaştırmak olduğu görüşü benimsenirse bu gibi uyumsuz öğrencilerin psikoterapistlere havale edilmesi gerekmektedir. Öte yandan, psikolojik danışma ile psikoterapi arasında bir fark olmaması gerektiğini savunan Patterson (1974) normal ile anormal arasında kesin bir çizgi çizilemeyeceğini ve meslek seçimi kararının bir çok kişi için duygusal yönü ağır basan bir davranış olduğunu belirterek danışmanların kronik kararsızlık ve uyumsuzluk gösteren bireylere de yardım edebileceğini savunmaktadır. Kanımızca eğer bir danışman psikoterapi eğitimi de görmüş ise ve geliştirici fonksiyonunu ihmal etmemek şartı ile uyumsuz öğrencilerin tedavisi ile de uğraşmalıdır. Ancak ülkemizde danışman sayısının ve eğitiminin yetersiz olduğu bir gerçektir. Bu durumda okul danışmanlarının geniş gruplara hitabeden meslek seçimi kurslarını yürütmesi ve mesleki danışma yap-

ması, uyum sorunu olan kararsız öğrencileri psikoterapistle havale etmesi yerinde olur. Bunun için de il Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde en az bir psikoterapistin bulunması yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Ashby, J.O., Wall, N.VV., Osipow, S.H.** Vocational certainty and indecision in college freshmen. *Personnel and Guidance Journal*. 1966 Vol: 44 Pp: 1037-1041
- Crites, J.O.** *Vocational Psychology*. New York: Mc Graw Hill Book Co.
- Ginzberg, E.** Toward a theory of occupational choice. *Personnel and Guidance Journal*. 1952 Vol.: 30 Pp: 491-494
- Hall, D.W.** *A Study of the Interrelationships Among Manifest Anxiety, Vocational Choice Certainty and Choice Behavior*. Doctoral Dissertation. Univ. of IOWA. 1963
- Holland, J.L., Gottfredson, G.O., Nafziger, D.H.** Testing the validity of some theoretical signs of vocational decision making ability. *Journal of Counseling Psychology*. 1975 Vol.:23 No: 5 Pp: 611-622
- Lyon, J.B.** *A Study of experiential, motivational and personality factors related to vocational decision versus indecision*. Doctoral Dissertation. Univ of Michigan. 1959
- Kimes, G.H., Troth, A.W.** Relationship of trait anxiety to career decisiveness. *Journal of Counseling Psychology*. 1974 Vol: 21, No: 4 Pp: 277-280.
- Kohut, H.** *The restoration of the self* New York: International Universities press 1977
- Kroll, M. E., Dinglage, B. L.** *Career Development: Growth and Crisis*. New York: John Wiley and Sons Inc. 1970
- Kuzgun, Y.** Benlik ve ideal benlik kavramlarının tercih edilen meslek kavramları ile ilişkisi. 1983 *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Cilt: 16 Sayı: I Ss: 1-10
- Pallone, N. J., Hosinski, M.** Reality testing a vocational choice: Congruence between self, ideal and occupational percepts among student nurses. *Personnel and Guidance Journal*. 1966 Vol: 45 Pp. 666-670
- Patterson, C.H.** *Relationship Counseling and Psychotherapy*. New York 1974 Harper and Row Pub.
- Robbins, S.B. Patton, M. J.** Self-Psychology and career-development: Construction of the superiority and goal instability scale. *Journal of Counseling Psychology*, 1985 Vol: 32
- Rogers, C.R.** A theory of therapy, personality and interpersonal relationships as developed in the client-centered framework. In S. Koch (Ed) *Psychology: A Study of a Science*. 1959 Vol: 3Pp.: 184-256 New York: Mc Graw Hill
- Super, D.E. and Crites, J.O.** *Appraising Vocational Fitness*. New York: 1962 Harper and Row Co.
- Super, D., Starishevsky, R., Matlin, N., Jordaan, J.P.** *Career Development: Self-Concept Theory*. 1963 New York: College Entrance Examination Board.